

SÉMANTIKA VLASTNÝCH MIEN (I)

Marián ZOUHAR

SEMANTICS OF PROPER NAMES (I): HAS A THEORY OF MEANING OF PROPER NAMES MEANING?

The aim of the paper is to argue against well-known Fregean idea according to which the meaning of a proper name determines the referent of the name, and the consequence thereof that semantically interesting proper names can be characterized independently of the notion of referent. The claim that it is meaningful to formulate a theory of meaning only for those names that has referents is defended. Several important morals concerning proper names follow from the claim. 1. The role of a theory of meaning is in fact radically different than it is supposed by Fregean approaches. 2. The meaning of a name cannot determine its referent, and therefore mediate the relation of reference between a name and an object. 3. A theory of reference of proper names, contrary to Fregean point of view, should be taken as primary to a theory of meaning.

MÁ TEÓRIA VÝZNAMU VLASTNÝCH MIEN VÝZNAM?

Cieľom state je argumentovať proti známej fregeovskej predstave, podľa ktorej referent vlastného mena je determinovaný významom mena, a z nej vyplývajúcejmu tvrdeniu, že kategóriu sémanticky zaujímavých vlastných mien možno vymedziť nezávisle od pojmu *referencie* a entite nazývanej *referent* mena. Pokúsim sa ukázať, že teóriu významu možno zmysluplne formulovať len pre také vlastné mená, ktoré majú referent. Z toho vyplýva niekoľko zásadných dôsledkov:

- Kompetencie teórie významu (sémantiky) vlastných mien sú v skutočnosti celkom iné, než predpokladá fregeovské stanovisko.
- Význam vlastného mena nie je entitou, ktorá môže determinovať referent mena, a tak sprostredkovať vzťah referencie medzi menom a predmetom.
- V rozpore s fregeovskými koncepciami treba teóriu referencie v prípade vlastných mien pokladať za primárnejšiu než teóriu významu.

Najprv budem charakterizovať základné piliere fregeovského pohľadu na referenciu vyplývajúce z tvrdenia, ktoré nazvem „fregeovská téza“ (1. časť). Potom pripomeniem, že v prípade vlastných mien musíme rešpektovať fakt,

že výrazy tohto druhu treba pokladať za rigidné designátory (2. časť). Porovnanie vlastných mien a deskripcií ukáže, že je potrebné odlišovať niekoľko druhov referencie (3. časť). Ďalej sa pokúsim špecifikovať kategóriu vlastných mien v rámci vymedzenom fregeovskou tézou. Dostaneme sa však do rozporu so závermi druhej a tretej časti, a preto bude treba prehodnotiť správnosť fregeovskej tézy. V tejto súvislosti zistíme, že z pohľadu teórie významu je užitočné odlíšiť dva druhy vlastných mien (4. časť). Teóriu významu má zmysel formulovať len pre tzv. pravé vlastné mená, a preto treba kompetencie teórie významu čiastočne revidovať (5. časť).

V tejto časti state neposkytnem nijaké zaujímavé pozitívne vymedzenie pojmu významu výrazov (najmä vlastných mien). Uvediem len niekoľko intuícií, ktoré sa viac-menej samozrejme spájajú s významami; formulácia východísk teórie významu (vlastných mien) bude námetom pokračovania state.

1. Fregeovská téza

Od čias Fregeho state „Über Sinn und Bedeutung“ sa vo filozofii jazyka a sémantike pomerne frekventovane vyskytuje *predpoklad*, že do riešenia otázky determinácie referenta výrazu treba zapojiť význam výrazu. Frege zaviedol novú kategóriu entít, tzv. *zmysly* výrazov,¹ ktorých úloha bola (minimálne) dvojaká: na jednej strane pojem zmyslu výrazu mal byť teoretickým explikátom intuitívneho pojmu významu výrazu² a na druhej strane zmysly výrazov sa mali podieľať na determinácii ich referentov.³ Inými slovami, jednou z úloh významu výrazu by malo byť stanovenie podmienok, ktoré musí predmet splniť, aby sme ho mohli pokladať za referent výrazu. Ak sa obmedzíme len na singulárne výrazy referujúce na jednotliviny, možno povedať, že len ten človek, ktorý danému výrazu rozumie (t.j. pozná jeho význam), môže vyčleniť jeho referent, resp. môže povedať, *ktorý* (v prípade vlastných mien a zámen), resp. *aký* (v prípade deskripcií) predmet je referentom výrazu v konkrétnom použití. Vo všeobecnosti platí, že referent môžeme priradiť len výrazu, ktorý má význam. Význam výrazu je vo fregeovských koncepciách faktorom, ktorý dokáže transformovať určitý predmet na referent výrazu, teda je schopný obsadiť daný predmet (v konkrétnom možnom svete a čase) do úlohy referenta výrazu.

Každú teóriu, ktorá v prípade singulárnych výrazov akceptuje tvrdenie, že význam výrazu (alebo niečo podobné) sa zúčastňuje na determinácii jeho referenta, budem nazývať *fregeovská*. Pojem významu výrazu sa v jednotlivých koncepciách rôzne explikuje, ale možno zhrnúť niekoľko základných

charakteristik, ktoré od významu výrazu požaduje väčšina fregeovských teórií. Platí, že význam výrazu

- determinuje referent výrazu;
- je buď konceptuálnou a abstraktnou, alebo mentálnou entitou, ale v žiadnom prípade nie je jednotlivinou, predmetom existujúcim v priestore;
- je sémanticky relevantný v tom zmysle, že ak existuje konvencia K, ktorá určitému zhľuku písmen priradí konkrétny význam, tak sa daný zhľuk písmen stáva plnohodnotným výrazom určitého jazyka;
- je kognitívne relevantný v tom zmysle, že uchopenie významu je predpokladom rozumenia danému výrazu.

Tézu o spôsobe determinácie referenta výrazu môžeme formulovať aj trochu inak: fregeovský prístup vyžaduje, aby teória referencie predpokladala určitú teóriu významu. Diskusia o tom, čo má byť cieľom teórie významu a aké fenomény má objasňovať, zostáva aj v súčasnej filozofii jazyka otvorená.⁴ Jednou z najpodstatnejších otázok pre teóriu významu je vysvetliť, prečo výrazy určitého jazyka sú niečím viac než atramentovými škvrnami alebo vzduchovým vlnením a prečo jazyk nie je súborom grafických škvŕn a zvukov, ale je najdôležitejším faktorom umožňujúcim úspešnú ľudskú komunikáciu. Ak trochu zjednodušíme, môžeme konštatovať, že teória významu postuluje *nevyhnutné a postačujúce podmienky*, za ktorých výrazy nadobúdajú význam (a teda stávajú sa súčasťou určitého jazyka).⁵ V kompetencii teórie referencie je zase stanovovať *nevyhnutné a postačujúce podmienky*, za akých možno o určitom výraze povedať, že referuje na istý predmet, a o danom predmete, že je referentom tohto výrazu. Nevyhnutná podmienka je v tomto kontexte podmienkou, ktorú musí výraz, resp. predmet splniť, aby vôbec mohlo referenčné spojenie medzi nimi vzniknúť. Postačujúcu podmienku môžeme chápať ako konjunkciu všetkých nevyhnutných podmienok. Ak existuje naznačená súvislosť medzi teóriou významu a teóriou referencie, tak jedným z predpokladov vzniku referenčného spojenia medzi výrazom a predmetom je určenie významu výrazu, t.j. konvencia priradujúca význam danému výrazu, prípadne aj syntakticko-sémantické princípy, ktoré opisujú závislosť významu zložených výrazov od významu jednoduchých výrazov.

Centrálnu tézu fregeovskej teórie referencie teda možno zhrnúť takto:

Fregeovská téza: Referent výrazu (v konkrétnom možnom svete a čase) je determinovaný významom výrazu, a teda (*i*) každý výraz môže nadobudnúť referent len vtedy, keď má význam a je súčasťou určitého jazyka; a (*ii*) teória referencie pre výrazy určitej kategórie predpokladá, že pre výrazy tejto kategórie už existuje teória významu.

Problémy, ktorými by sa podľa klasickej fregeovskej predstavy reprezentovanej fregeovskou tézou mala zaoberať teória významu, možno rozdeliť do dvoch skupín:

- A. otázky týkajúce sa povahy významu, vysvetlenie niektorých aspektov úspešnosti komunikácie, objasnenie rozumenia výrazu či skúmanie relevantnosti pojmu pravdy pre pojem významu atď., pričom sem treba zahrnúť aj problémy spojené s kognitívnou signifikantnosťou výrokov rôznych druhov;
- B. otázky pohybujúce sa na hraniciach medzi teóriou významu a teóriou referencie, predovšetkým problém determinácie referenta výrazu. Teória významu by mala pripravovať pôdu pre teóriu referencie v tom zmysle, že časť problémov spojených s referenciou zoberie na svoje plecia, teda v istom zmysle by teória významu mala byť primárnejšia než teória referencie. Pokúsím sa ukázať, že v prípade vlastných mien nie je rozumné prejavovať príliš veľký optimizmus, pokiaľ ide o úspešné realizovanie nárokov teórie významu na riešenie problémov zaradených do skupiny B.

Ak mojím cieľom je ukázať, že v prípade vlastných mien je fregeovská téza neudržateľná, automaticky treba odmietnuť aj navrhované hierarchické usporiadanie teórie významu a teórie referencie. Chcem zdôrazniť, že diskusia o tom, či teória významu vlastných mien je primárna a teória referencie pre mená sekundárna v naznačenom zmysle, nie je len variáciou známej dilemy, či najprv bola sliedka a potom vajce alebo naopak. V závislosti od akceptovania jednej alebo druhej stratégie totiž treba nielen budovať koherentné a navzájom konzistentné teórie významu a referencie, ale zároveň treba uspokojivo vymedziť kategóriu vlastných mien. Domnievam sa, že práve v tejto záležitosti má fregeovský prístup značné rezervy.⁶

Aplikáciu fregeovskej tézy budem ilustrovať na príklade individuovej deskripcie „najznámejší Platónov žiak“. Aby sme mohli hľadať jej referent (teda predmet, ktorý vystupuje v úlohe referenta deskripcie), musíme najprv poznať jej význam. Deskripcia je zo syntaktického hľadiska zloženým výrazom a jednoduché výrazy deskripcie majú konvenčne priradený význam.⁷

Význam deskripcie ako celku je daný významami jednoduchých výrazov a spôsobom ich usporiadania na základe platnosti princípu kompozicionality. Teória referencie môže stanoviť nevyhnutné a postačujúce podmienky referovania deskripcie až potom, keď sú známe konvencie, ktoré jednotlivým výrazom deskripcie priradujú význam, a zohľadní sa vplyv princípu kompozicionality na význam deskripcie ako celku. Pre deskripciu „najznámejší Platónov žiak“ platí, že bude mať (v určitom možnom svete a čase) referent len vtedy, ak existuje najmenej jeden človek, ktorý má vlastnosť *byť-najznámejším-Platónovým-žiakom*, ale zároveň neexistuje viac ľudí s touto vlastnosťou (v danom možnom svete a čase), teda existuje *práve jeden* človek s vlastnosťou *byť-najznámejším-Platónovým-žiakom*. Prvá podmienka je *existenčnou podmienkou* a druhá je *podmienkou jedinečnosti*.⁸ Obe podmienky sú nevyhnutné, ale aby sme dostali aj postačujúcu podmienku, musíme fixovať možný svet a čas (prípadne aj ďalšie faktory), v ktorom máme referent deskripcie hľadať (keďže referencia je v tomto prípade empirický vzťah, lebo referentom je jednotlivina).

2. Vlastné mená ako rigidné designátory

Príklad uvedený v závere predchádzajúcej časti jasne ukazuje, že vzťah medzi výrazom (konkrétne individuovou deskripciou) a jeho referentom je *sprostredkovaný* významom výrazu, čo je charakteristickým prvkom fregeovských teórií referencie. Sprostredkovanosť referencie jasne ukazuje usporiadanie teórií: teória významu je primárna a teória referencie je sekundárna v tom zmysle, že už predpokladá určitú teóriu významu. V prípade deskripcií sa tento záver zdá korektný, lebo význam deskripcie v podstate určuje podmienku, ktorú musí predmet splniť, aby mohol byť referentom deskripcie (preto správna teória referencie deskriptívnych výrazov by mala byť fregeovská v naznačenom zmysle). Fregeovské koncepcie sa však nuspokojujú len s výrazmi tohto druhu, ale spomínanú tézu aplikujú aj na iné singulárne výrazy, napríklad na vlastné mená. Navyše je zaujímavé, že viaceré fregeovské koncepcie predpokladajú, že význam vlastného mena je totožný s významom deskripcie, ktorá sa s menom istým spôsobom asocjuje buď na úrovni sociolektu, alebo idiolektu. Je takýto prístup oprávnený?

Idea sprostredkovanosti referencie vlastných mien v naznačenom zmysle bola terčom dômyselnej kritiky viacerých filozofov, najmä K. Donnellana a S. Kripkeho (pozri napríklad [6] a [11]). Keby totiž vlastné mená referovali podobne ako deskripcie, museli by podobne ako deskripcie svoje referenty aj opisovať a pripisovať im netriviálne charakteristiky. Nech by sme však meno „Aristoteles“ akokoľvek analyzovali, neobjavili by sme, že jeho nositeľ musí

mať napríklad vlastnosť *byť-najznámejším-Platónovým-žiakom*. V opačnom prípade by sme museli pripustiť, že toto meno referuje práve na toho človeka, ktorý túto (alebo nejakú podobnú) vlastnosť má, a teda Aristoteles by nemohol nebyť najznámejším Platónovým žiakom (ak má zostať Aristotelom).⁹

Ďalšie dôsledky tohto prístupu sú známe. Najzávažnejším z nich je skutočnosť, že keby určitý predmet mohol byť referentom mena len v závislosti od toho, či má alebo nemá nejakú netriviálnu vlastnosť, potom by vlastné mená neboli rigidnými designátormi. *Rigidným designátorom je výraz, ktorý vo všetkých možných svetoch, v ktorých referuje, referuje na ten istý predmet.* Vlastné mená patria medzi paradigmatické prípady rigidných designátorov. Na druhej strane deskripcie referujúce na jednotliviny nie sú rigidnými designátormi. Deskripcia „najznámejší Platónov žiak“ bude referovať na toho človeka, ktorý v danom možnom svete a čase má spomínanú vlastnosť. Je prípustné, aby v dvoch rôznych svetoch W_1 a W_2 mali túto vlastnosť dve rôzne individua I_1 , resp. I_2 , a preto deskripcia bude vo W_1 referovať na I_1 a vo W_2 na I_2 .

Zoberme do úvahy vlastné meno „Aristoteles“, deskripciu „najznámejší Platónov žiak“ a akceptujme fregeovské tvrdenie, že význam mena je totožný s významom deskripcie (resp. význam deskripcie fixuje význam mena).¹⁰ Výrok „Aristoteles je najznámejším Platónovým žiakom“ by potom zachytával konceptuálnu pravdu a bol by nevyhnutne pravdivý. Inými slovami, ak predpokladáme, že meno „Aristoteles“ je rigidným designátorom a referuje na Aristotela, takisto aj deskripcia „najznámejší Platónov žiak“ by mala v každom možnom svete referovať na Aristotela, a teda by mala byť rigidným designátorom. Tento dôsledok je však neprípustný, lebo Aristoteles nemá vlastnosť *byť-najznámejším-Platónovým-žiakom* nevyhnutne, ale len kontingentne. Máme dve možnosti, ako sa tomuto záveru vyhnúť: buď akceptujeme, že aj vlastné meno musí byť nerigidným designátorom, keďže ním je deskripcia, alebo odmietneme premisu, že význam vlastného mena je totožný s významom deskripcie. V každom možnom svete však môžeme o Aristotelovi, t.j. o referente mena „Aristoteles“, konzistentne (hoci v niektorých z nich nepravdivo) konštatovať, že nie je najznámejším Platónovým žiakom. (Teda kontrafaktuálny výrok „Aristoteles nemusel byť najznámejším Platónovým žiakom“ je pravdivý.) To by sa nedalo, keby vlastné meno nebolo rigidným designátorom. Zostáva len druhá alternatíva a musíme poprieť, že význam vlastného mena je totožný s významom deskripcie.

3. Bezprostredná a sprostredkovaná referencia

Môžeme však ísť ešte ďalej: dá sa ukázať nielen to, že význam vlastného mena nemôže byť totožný s významom deskripcie, ale takisto možno demonštrovať, že ak vlastné meno má nejaký význam (nech je ním čokoľvek), tak vôbec nemá takú istú úlohu ako význam deskripcie. Podstatným prvkom fregeovskej teórie je téza spomínaná v prvej časti, podľa ktorej úlohou významu výrazu je (okrem iného) determinovať jeho referent. Zdá sa, že toto tvrdenie by sme mohli odmietnuť v prípade vlastných mien. Rigidnosť referovania vlastných mien totiž úzko súvisí s bezprostrednosťou referencie. Nepopieram, že niektoré rigidné designátory referujú sprostredkovane, ale odmietam tvrdenie, že tie rigidné designátory, ktoré nie sú deskripciami, referujú sprostredkovane.

Všimnime si matematický výraz „ $(2+3)^{24}$ “, ktorý referuje na výsledok aplikácie operácie druhej mocniny na súčet čísel 2 a 3, t.j. na číslo 25.¹¹ Tento výraz je deskripciou, ale zároveň aj rigidným designátorom, lebo na číslo 25 referuje v každom možnom svete. To znamená, že referuje sprostredkovane (prostredníctvom určitého výpočtu), ale zároveň aj rigidne. Výsledky matematických operácií nezávisia od stavu možného sveta, a preto je to pochopiteľné. Teraz sa zamerajme na vlastné mená jednotlivín. Keby vlastné meno referovalo sprostredkovane, museli by sme jeho referent hľadať na základe toho, že spĺňa určitú podmienku danú významom mena. Môžeme identifikovať podmienky dvoch relevantných druhov:

- podmienka, ktorá ako referent mena vyčleňuje (v danom kontexte jediný) predmet s určitou empirickou (netriviálnou) vlastnosťou, ktorú možno vyjadriť (aspoň v ideálnych prípadoch) deskripciou určitého druhu s vlastným menom „Aristoteles“ možno asociovať podmienku zachytenú deskripciou „ $(\iota x)(x \text{ je najznámejší Platónov žiak})$ “;
- podmienka, ktorá referent mena identifikuje ako (jediný) predmet s určitou triviálnou vlastnosťou, ktorú možno vyjadriť deskripciou obsahujúcou znak identity s vlastným menom „Aristoteles“ možno asociovať podmienku zachytenú deskripciou „ $(\iota x)(x = \text{Aristoteles})$ “.

Videli sme, k akým dôsledkom vedie koncepcia, ktorá vlastným menám pripisuje význam určujúci podmienku prvého typu - vlastné mená prestávajú byť rigidnými designátormi. Druhá podmienka sa na prvý pohľad zdá prijateľnejšia. Uvedená deskripcia však už obsahuje meno „Aristoteles“, a preto ak ju chceme pokladať za prostriedok vysvetlenia sprostredkovanej referencie mena „Aristoteles“, dopúšťame sa kruhovej argumentácie (pozri [11], 69). Podľa všetkého sa teda zdá, že ak vlastné mená majú rigidne

referovať aj na jednotliviny, nemôže to byť prostredníctvom takéhoto významu, ale bezprostredne. To, prirodzene, neznamená, že meno nemá nijaký význam, ale len to, že nemá taký význam, ktorý by sa podieľal na determinácii jeho referenta.

Vzťah referencie medzi deskripciou a neempirickým objektom (napríklad číslom), pričom platí, že referencia nezávisí od stavu možného sveta v určitom časovom okamihu, možno nazvať *sprostredkovanou apriórnu referenciou*. Na druhej strane, ak vzťah referencie medzi výrazom (deskripciou, vlastným menom) a predmetom (jednotlivinou, ale aj číslom atď.) závisí od stavu určitého možného sveta v istom čase, budeme hovoriť o *aposteriórnej referencii*. V prípade deskripcií, ktoré referujú aposteriórne, môžeme hovoriť o *sprostredkovanej aposteriórnej referencii*. V súvislosti s vlastnými menami, ktoré síce referujú na jednotliviny, ale referujú na ne v každom možnom svete, v ktorom referujú, možno hovoriť o *bezprostrednej aposteriórnej referencii*.

Rozdiel medzi bezprostredným referovaním vlastných mien a sprostredkovaným referovaním matematických výrazov je veľmi zaujímavý. Výrazy oboch druhov sú rigidné designátory, čo by mohlo zväzdať k domnienke, že referencia vlastných mien by nemala byť aposteriórna. Rigidnosť referovania vlastných mien je však do istej miery odlišná od rigidnosti referovania matematických výrazov (deskripcií). Matematika sa nemusí opierať o pojem možného sveta a platí, že matematické pravdy sú pravdivé vo *všetkých* možných svetoch (inými slovami, nemôže existovať taký možný svet, v ktorom by existovala iná matematika alebo by neexistovala žiadna matematika). Teda tie matematické výrazy, ktoré majú referenty, majú ich vo všetkých možných svetoch a matematický výraz je rigidným designátorom preto, lebo v každom možnom svete referuje na tú istú entitu. Na druhej strane vlastné mená rigidne referujú v tom zmysle, že vo všetkých možných svetoch, v ktorých referujú, referujú na to isté. Pri vlastnom mene teda musíme možné svety rozdeliť do dvoch skupín: do jednej skupiny patria možné svety, v ktorých vlastné meno na niečo referuje (pričom vo všetkých z nich referuje na ten istý predmet), a do druhej skupiny sa zaraďujú možné svety, v ktorých dané meno nereferuje. V takomto prípade nemožno hovoriť o apriórnej referencii, lebo v prvom rade musíme zistiť, či daný možný svet, v ktorom hľadáme referent istého mena, patrí do prvej alebo druhej skupiny. A to je aposteriórna záležitosť.¹²

Vo všeobecnosti možno rozdiel medzi sprostredkovanou a bezprostrednou referenciou charakterizovať spôsobom, akým výraz nadobúda referent. V prípade deskripcie platí, že svoj referent nadobúda na základe toho, že

potenciálny referent *spĺňa* isté deskriptívne podmienky, kým vlastné meno získava svoj referent len na základe *konvenčného priradenia*, lebo na potenciálny referent sa v princípe nekladú nijaké obmedzujúce deskriptívne podmienky a nevyžaduje sa, aby mal určité netriviálne vlastnosti. Predmet spĺňa deskriptívne podmienky vtedy, keď má požadovanú vlastnosť alebo vlastnosti. Sémantika deskripcie určuje, aký by mal byť referent deskripcie, t.j. aké vlastnosti by mal mať. Ak sa teda referovanie výrazu spája so spĺňaním v naznačenom zmysle, tak referent výrazu dokážeme nájsť, pokiaľ máme k dispozícii výraz s určitým významom, možný svet a čas, v ktorom sa má referent výrazu fixovať. Na druhej strane, keď hovoríme o konvenčnom priradení, parametre potrebné na fixovanie referenta sú iné. V takom prípade totiž treba, aby niekto požadovanú konvenciu zaviedol, teda potrebujeme človeka alebo spoločenstvo ľudí, ktorí sa na konvencii dohodnú. Ak sa stane, že výraz (napríklad vlastné meno) má nejaký význam a referent nadobudne tak, že sa mu priradí na základe určitej spoločenskej alebo individuálnej konvencie, tak sa jeho význam na determinácii referenta vôbec, nepodieľa a referuje v pravom zmysle slova bezprostredne. Z toho vyplýva, že výraz môže mať význam, ale napriek tomu môže referovať sprostredkované.

To sú veľmi dôležité závery, lebo popierajú pôvodnú fregeovskú myšlienku o závislosti teórie referencie od teórie významu. Ak chceme formulovať teóriu referencie pre vlastné mená, nepotrebujeme predpokladať nijakú teóriu významu. Zdá sa, že postavenie teórie významu vo vzťahu k teórii referencie sa radikálne mení. Ak máme byť dôslední a akceptovať niektoré dôležité charakteristiky vlastných mien (konvenčné priradenie referenta, rigidnosť a bezprostrednosť referovania), zrejme sa musíme vzdať fregeovskej tézy.

4. Vlastné mená a sémantika

Keď sme formulovali fregeovskú tézu a pokúšali sme sa ukázať, že odporuje niektorým charakteristickým črtám vlastných mien, postupovali sme tak, akoby sme jasne vedeli, čo sú vlastné mená, teda implicitne sme predpokladali, že existuje nejaké kritérium, ktoré spomedzi všetkých výrazov jazyka dokáže vyčleniť množinu vlastných mien. Platnosť fregeovskej tézy predpokladá určitú koncepciu vlastných mien, ktorá popiera spomenuté vlastnosti mien. Keď sa ju pokúsime formulovať a obhájiť, narazíme na nezanedbateľné ťažkosti. Ak ju však zrevidujeme do prijateľnej podoby, opäť sa ukáže neutržateľnosť fregeovskej tézy.

4.1. Gramatické, syntaktické a sémantické vlastnosti vlastných mien

Ak podľa fregeovskej tézy výraz môže nadobudnúť referent len vtedy, keď má význam, z toho evidentne vyplýva, že môže mať význam, hoci nemá referent (*pace* Evans). To isté by malo platiť aj o vlastných menách, lebo fregeovská téza sa vzťahuje aj na ne. Malo by teda byť možné, aby vlastné meno malo význam, ale nie referent. Treba si jasne uvedomiť, čo má toto tvrdenie znamenať. Fregeovská téza podľa všetkého pripúšťa, že môžu existovať vlastné mená, ktoré síce majú význam, ale nikdy nemali, nemajú a zrejme ani v budúcnosti nezískajú nijaký referent. Medzi takéto vlastné mená zrejme nepatria výrazy ako „Aristoteles“, ktoré referujú na osoby alebo veci, ktoré už neexistujú, ale kedysi existovali. Skutočnosť, že Aristoteles už nežije, neznamená, že meno „Aristoteles“ stratilo referent.

Zdá sa teda, že podľa fregeovského prístupu referovanie nie je konštitutívnou črtou vlastných mien, a preto triedu vlastných mien môžeme vymedziť len na základe gramatických, syntaktických alebo sémantických vlastností, teda napríklad na základe gramatickej podoby výrazu, jeho typického výskytu vo vete, prípadne zhľadom na jeho význam. Kritérium odlišenia vlastných mien od výrazov iných druhov by malo špecifikovať vlastné mená ako výrazy istej gramaticko-syntakticko-sémantickej kategórie.¹³

Vlastné mená z hľadiska gramatiky zvyčajne bývajú podstatnými menami, ktoré sa píšú s veľkými začiatočnými písmenami (gramatik určite pozná ďalšie charakteristiky vlastných mien, ale pre nás to nie je podstatné). Ak si budeme všimáť syntaktické správanie vlastných mien v zložených výrazoch, najmä v subjekt-predikátových výrokoch, určite nám neunikne, že vlastné meno môže vystupovať len v *úlohe* subjektu výroku, a nie v *úlohe* predikátu (to neznamená, že sa nemôže vyskytovať na *pozícii* vetného predikátu!).

Možno takto jednoznačne určiť aj sémantické vlastnosti vlastných mien? Ak áno, zrejme by sme napokon mohli fregeovskú tézu obhájiť. Pozrime sa, čo o vlastných menách hovoria niektorí filozofi. Podľa Johna Stuarta Milla vlastné mená síce referujú na predmety, ale v žiadnom prípade nekonotujú nijaké vlastnosti týchto predmetov ([12], 33). Ruth Barcan Marcusová zase vlastné mená pokladá len za identifikačné *menovky* ([2], 11) a nazýva ich *dlhým prstom ostenzie* ([3], 203). David Wiggins konštatuje, že jediným zmyslom vlastných mien je *zastupovať predmety* ([16], 193). A Bertrand Russell napokon konštatuje, že „[m]eno je... len nástroj, ktorým sa ukazuje na nejakú vec“ ([14], 294) a v brilantnej pasáži pripomína:

Ked' povieme, že Scott je autorom Waverley, nekonštatujeme, že tieto dve slová sú menami jedného človeka, čo by sme urobili, keby sme povedali „Scott je sir Walter“. Meno človeka je to, ako sa volá, ale keby sme

akokoľvek často Scotta nazývali autorom Waverley, neurobilo by to z neho tohto autora; musel Waverley naozaj napísať, čo nemá s menami nič spoločné ([15], 274).

Ani jeden autor nespomenul takú sémantickú vlastnosť vlastných mien, pri ktorej by sa explicitne alebo implicitne nemusel odvolávať na referenčné správanie mien. Ak sa však pokúšame udržať fregeovský prístup, nemôžeme tieto vlastnosti pokladať za dôležité, lebo v opačnom prípade by význam mena závisel od jeho referovania.

Pokúsme sa preto uvažovať trochu inak. Platí, že vlastné meno môže v subjekt-predikátovej vete vystupovať len v úlohe subjektu. Na druhej strane si všimnime výraz „najznámejší Platónov žiak“. Zvyčajne sa zaraduje medzi individuové deskripcie, a teda v závislosti od možného sveta a času referuje na nejaký predmet (konkrétne na osobu, ktorá je v danom možnom svete a čase najznámejším Platónovým žiakom). Takisto však môžeme tento výraz pokladať za výraz pre vlastnosť (pozri [5], 307-308), ktorý bude referovať na určitú množinu; v tých možných svetoch, v ktorých existuje niekto s danou vlastnosťou, pôjde o jednoprvkovú množinu, v ostatných možných svetoch o prázdnu množinu.¹⁴ Ak budeme výraz „najznámejší Platónov žiak“ pokladať za deskripciu, bude o ňom platiť, že v subjekt-predikátovej vete môže takisto vystupovať len ako subjekt vety. Na druhej strane, keď ho zaradíme medzi výrazy označujúce vlastnosti, bude môcť plniť aj úlohu predikátu subjekt-predikátovej vety. Táto „dvojtvárnosť“ výrazu „najznámejší Platónov žiak“ vyplýva z toho, že sa dá zaradiť do dvoch rôznych kategórií výrazov.

Zdá sa mi plauzibilná hypotéza, že na spôsob referovania výrazu „najznámejší Platónov žiak“ vplyva skutočnosť, že tento výraz môže byť za istých podmienok aj výrazom označujúcim vlastnosť. V podstate platí, že výraz „najznámejší Platónov žiak“ referuje v určitom možnom svete a čase na Aristotela práve preto, že v danom možnom svete a čase možno Aristotelovi predikovať vlastnosť *byť-najznámejším-Platónovým-žiakom*, t.j. možno formulovať vetu „ V je F “, kde V je meno (zámeno) označujúce individuum, Aristotela, a F je výraz vzťahujúci sa na vlastnosť *byť-najznámejším-Platónovým-žiakom*. Z toho opäť vyplýva, že referencia deskripcii je sprostredkovaná. Vlastné mená však nemôžu podobným spôsobom meniť syntaktickú kategóriu, t.j. nedá sa formulovať výrok tvaru „ V je A “, kde V je meno (zámeno) označujúce Aristotela, „je“ výraz predikácie a A (ako iné meno Aristotela) by sa malo vzťahovať na nejakú vlastnosť. Nemalo by to analogicky znamenať, že vlastné mená referujú bezprostredne? A nemalo by to takisto znamenať, že vlastné mená nemajú význam v takom zmysle, v akom ho majú deskripcie? Zdá sa, že ak akceptujeme určité syntaktické vlastnosti

vlastných mien, automaticky sa nám stavajú do cesty prekážky pri hľadaní takých sémantických vlastností, ktoré by vyhovovali fregeovskému filozofovi.

4.2. Vlastné mená bez referentov

O význame vlastných mien sme zatiaľ nič pozitívne nepovedali. Mali by sme sa preto vážne zamyslieť, či stratégia vyplývajúca z fregeovského prístupu a reprezentovaná fregeovskou tézou je správna a či pri hľadaní významu vlastných mien môžeme abstrahovať od ich referenčného správania. Návrh na spochybnenie fregeovskej tézy možno podporiť aj inými dôvodmi.

Ak fregeovec predpokladá, že význam vlastného mena determinuje jeho referent, a teda teória významu je vo vzťahu k teórii referencie primárna, musí zdôvodniť aj dôsledok, že vlastné mená, ktoré nemajú (ani nemali) nijaký referent - napríklad mená vyskytujúce sa v kalendári alebo v rôznych slovníkoch - by mali mať význam. Pripúšťa teda existenciu mien, ktoré nič nepomenúvajú. Tomuto záveru sa vyhne len vtedy, keď poprie, že takéto výrazy sú vlastnými menami. Musí prívrženec fregeovskej tézy akceptovať, že ich naozaj treba pokladať za vlastné mená? Evidentne nemajú referent, ale obhajca fregeovskej tézy to nemôže pokladať za znak toho, že výraz nie je menom: výraz by sme mali identifikovať ako vlastné meno už na základe jeho sémantických (prípadne syntaktických alebo gramatických) charakteristík. Doteraz sme sa márne pokúšali formulovať prijateľnú hypotézu, ktorá by sa týkala významu vlastných mien. Ak však nevieme, čo je význam výrazu V , ktorý sa vyskytuje v kalendári, nemôžeme ani rozhodnúť, či V treba zaradiť medzi vlastné mená na základe nejakého špecifického významu (ktorý sa vyznačuje určitými vlastnosťami typickými pre významy výrazov tejto kategórie).

Ani v prípade syntaktických vlastností takýchto výrazov situácia nevyzerá sľubnejšie. Ak aj zreťazíme výrazy tak, aby pripomínali subjekt-predikátový výrok, napríklad „ V je F “, v ktorom V bude plniť úlohu subjektu (a predikátom bude F), nedokážeme rozhodnúť, či zo syntaktického hľadiska ide o správne utvorený výrok (a teda nevieme, či V je naozaj vlastné meno). Úspešné rozhodnutie by sa malo opierať o nejakú procedúru, ktorej súčasťou by bolo zaradenie výrazov V a F (a „je“) do určitých syntaktických kategórií. Takáto procedúra by napríklad mohla spočívať v tom, že V sa zaradí medzi vlastné mená na základe jeho významu, ktorý identifikujeme ako význam vlastného mena preto, lebo má určité špecifické charakteristiky. Efektívnosť tohto postupu sme však už spochybnili, lebo zatiaľ nevieme, čo by malo byť významom vlastného mena. Alebo by sme mohli V zaradiť do príslušnej syntaktickej kategórie na základe arbitrárneho rozhodnutia a V bude vlastné

meno preto, že sa tak rozhodneme. Hoci vo formálnych jazykoch je takýto postup uspokojivý, nám vyhovovať nebude, lebo hľadáme striktnjšie vymedzenie kategórie vlastných mien. Ak chceme ukázať, že *V* patrí medzi vlastné mená, nestačí len konštatovať, že to tak je, ale treba aj uviesť dôvody pre toto rozhodnutie. Analogicky nemôžeme svojvoľne povedať, že *V* vyskytujúci sa v kalendári nie je vlastné meno. Chýba nám totiž akýkoľvek dôvod: fakt, že *V* na nič nereferuje, musí byť pre fregeovca irelevantný a pri rozhodovaní nijako nepomôže ani jeho význam (ak nejaký vôbec má).

Azda jedinou možnosť rozhodnúť, či *V* patrí alebo nepatrí medzi vlastné mená, poskytujú gramatické vlastnosti. Výraz „Ján“ alebo iné výrazy z kalendára gramatika považuje za vlastné mená. To je teda jediné určité kritérium (hoci nemusí byť vždy spoľahlivé), na ktoré sa fregeovec môže odvolať. Výsledok ho však nemusí príliš potešiť: gramatika totiž jasne naznačuje, že výrazy z kalendára sú vlastné mená, a preto obhajca fregeovskej tézy musí špecifikovať, aký význam tieto výrazy majú aj napriek tomu, že evidentne na nič nereferujú. Tento záver však vyvoláva ďalšie problémy a v konečnom dôsledku znie veľmi neprirodzene. Nech rozmyšľám akokoľvek, nedokážem si predstaviť, čo by malo byť významom takéhoto vlastného mena.

Absurdnosť takejto predstavy možno ukázať, ak porovnáme klasický prekladový alebo výkladový slovník napríklad so slovníkom obsahujúcim mená hudobných skladateľov alebo iných osobností. Pokiaľ v prekladovom slovníku nájdeme nejaké meno, objavuje sa v ňom len preto, aby sa ukázalo, ako sa prepisuje do druhého jazyka. Napríklad takmer v každom slovensko-anglickom slovníku možno nájsť, že slovenskému menu „Ján“ zodpovedá anglické slovo „John“. Údaje v prekladových slovníkoch sa týkajú iba výrazov. V tomto prípade (a v prípade aj ostatných vlastných mien) nejde o preklad výrazu z jedného jazyka do druhého, ale len o zachytenie transkripcie mena „Ján“ v inom jazyku. Presnejšie povedané, ak sa v slovníku podľa mena „Ján“ vyskytuje „John“, naznačuje sa tak len určitá konvencia, podľa ktorej slovenskému výrazu „Ján“ zodpovedá anglické slovo „John“, pričom sa tým vôbec nemyslí, že tieto mená majú niečo spoločné aj zo sémantického hľadiska. Pri preklade ide o zachovanie významu, ale pri transkripcii nie je sémantika vôbec dôležitá a relevantné sú nanajvýš gramatické črty daného výrazu.

Na druhej strane slovník hudobných skladateľov obsahuje mená (a ďalšie údaje) o určitých osobnostiach, takže výskyty vlastných mien majú dôležitú úlohu - zastupovať konkrétne indivídua - čo v prípade prekladových slovníkov nemožno povedať. Ak sa v slovníku hudobných skladateľov

vyskytne meno „Richard Wagner“, je zrejme, že sa vzťahuje na konkrétnu osobu a všetky údaje, ktoré sú uvedené v danom hesle, sa týkajú nemeckého skladateľa Richarda Wagnera (a nie mena „Richard Wagner“). Mohli by sme pripustiť, že meno „Richard Wagner“ má aj nejaký význam, ale zrejme by sme sa to zdráhali uznať aj o spomínaných menách „Ján“ a „John“. (V každom prípade meno „Richard Wagner“, meno určitého človeka, môžeme *použiť* vo vete, a tak referovať na jeho nositeľa, kým meno „Ján“ zrejme nemožno zmysluplne *použiť* v nijakej vete, lebo ho nemôžeme referenčne použiť, ale sa o ňom možno nanajvýš *zmieniť*.) Nemali by sme akceptovať, že meno „Richard Wagner“ má význam (ak vôbec nejaký význam má) len preto, že má aj referent? A neznamenaloby to v konečnom dôsledku, že fakt, že vlastné meno má význam, závisí od toho, či má aj referent, a nie naopak?¹⁵

4.3. Ideálne a fyzické znaky

K takémuto záveru evidentne smerujeme, ale môže nás zastaviť nasledujúca námietka, ktorá síce odmieta spomenutý záver, ale aj napriek tomu sympatizuje s myšlienkou, že referenčné správanie vlastného mena do istej miery ovplyvňuje jeho sémantický profil. Hoci podľa fregeovského prístupu treba výrazy v kalendári alebo v prekladových slovníkoch naozaj pokladať za vlastné mená, odvolávať sa na ne a využívať ich na protiargumentáciu - zdôrazňuje oponent - je nekorektné, lebo tieto výrazy nemôžu v žiadnom prípade referovať. Pripisovať im akýkoľvek význam by bolo zbytočné, lebo vo výroku nemôžu mať nijakú zmysluplnú úlohu - jednoducho ich nepoužívame. Pri vlastnom mene by nás malo zaujímať, či môže aspoň potenciálne referovať na nejaký predmet, t.j. či ho možno aspoň potenciálne použiť v zmysluplnom výroku.¹⁶ Výraz vytlačený v konkrétnom exemplári kalendára sa z tohto hľadiska určite nestane vlastným menom nijakého človeka. Ak sa rodičia rozhodnú nazvať svojho syna menom „Filip“, nepomenujú ho konkrétnym výrazom vytlačeným v kalendári, ale iba rozhodnú, že ich syna treba volať menom, ktoré má rovnakú podobu ako výraz v kalendári (a vyslovuje sa v zhode s fonetickými pravidlami platnými pre zvukovú podobu daných písmen a slabík v určitom jazyku). Jednoducho rozhodnú, že možno vyprodukovať výrazy určitej podoby, ktoré budú referovať na ich syna, a teda o *týchto* znakoch možno povedať, že našho potenciálne referujú. Presnejšie by sme mohli povedať, že medzi fyzickými znakmi, ktoré sú realizáciami istého ideálneho znaku, pričom jeden z týchto fyzických znakov sa nachádza aj v konkrétnom exemplári kalendára, budú aj také, ktoré referujú na spomínané dieťa. Teda len niektorým fyzickým znakom, ktoré sú realizáciami

vlastných mien ako ideálnych znakov - konkrétne tým fyzickým znakom, ktoré niekedy nadobudnú referent - možno pripísať význam.

Tento návrh však vyvoláva niektoré dôležité otázky:

- (1) Má ideálny znak význam alebo ho majú len fyzické znaky?
- (2) Možno o ideálnom znaku povedať, že na niečo referuje, práve tak ako referuje fyzický znak?
- (3) Čo znamená „potenciálne referovať“?
- (4) Potenciálna referencia sa spomínala len pri fyzických znakoch: nemožno však povedať aj o ideálnych znakoch, že potenciálne referujú?

V prvom rade treba spresniť pojmovú dištinkciu *ideálny znak/fyzický znak*. Fyzickými znakmi sú všetky vytlačené, napísané, vyslovené alebo myslené (prípadne inak materiálne či mentálne realizované) znaky. Medzi fyzickými a ideálnymi znakmi je vzťah realizácie a hovoríme, že fyzický znak *Z* realizuje ideálny znak *Z* (resp. je realizáciou ideálneho znaku *Z*). Niektoré koncepcie explikujú ideálne znaky ako množinové objekty, množiny, ktorých prvkami sú fyzické znaky utvorené podľa princípov gramatiky daného jazyka a s určitou grafickou alebo fonetickou podobou.¹⁷ Množinové chápanie naráža na nezanedbateľné problémy (pozri [4], 156).

Je zrejmé, že množinu nejakých znakov môžeme utvoriť len vtedy, ak máme k dispozícii určité kritérium, pomocou ktorého dané znaky zoskupíme do množiny. Možno formulovať rozličné kritériá. Napríklad jedným z nich môže byť, že prvkami množiny budú len tie objekty, ktoré sú znakmi; alebo kritérium, podľa ktorého množinu budú tvoriť len napísané (vyslovené, resp. myslené) znaky; iné kritérium môže spočívať v tom, že znaky budú patriť do množiny preto, lebo sú výrazmi určitého národného jazyka, napríklad slovenčiny; alebo kritérium, podľa ktorého danú množinu utvoríme z výrazov s určitou grafickou alebo fonetickou podobou. Všimnime si slovo „okno“. Příkladom kritéria posledného druhu by mohlo byť: množinu *M* tvoria znaky, ktoré sú utvorené z dvoch výskytov písmena „o“, jedného výskytu písmena „k“ a jedného výskytu písmena „n“, pričom platí, že jednotlivé výskyty tesne za sebou nasledujú a ich rozloženie je: „o“ „k“ „n“ „o“. Fragment neutrálnejšej, ale neporovnateľne komplikovanejšej podoby tohto kritéria, ktorá by sa neodvolávala na jednotlivé písmená, by sme mohli formulovať takto: množinu *M* tvoria znaky, ktorých prvé písmeno má tvar kružnice, druhé písmeno sa skladá z jednej dlhšej zvislej čiary a dvoch kratších čiar (usporiadaných istým spôsobom)... Ak sa takéto kritériá pokúšame verbálne zachytiť (pomocou fyzických znakov), výsledok je značne zložitý. Kritérium však nie je ničím iným, len nejakou abstraktnou procedúrou alebo predpisom,

a keď ho budeme chápať ako abstraktnú entitu, môže byť veľmi jednoduché. Každý znak patriaci do M musí mať tvar okno, pričom hrubo vytlačený výraz treba pokladať za *abstraktný* predpis, ktorý zachytáva tvary jednotlivých písmen, ich počet, usporiadanie výskytov písmen, prípadne iné faktory. Vo všeobecnosti možno takéto kritériá explikovať ako funkcie z fyzických znakov do množín: ak konkrétny fyzický znak má požadovaný tvar, patrí do M, ak ho nemá, nepatrí do M. Navrhujem, aby sme za ideálne znaky pokladali práve takéto kritériá, t.j. abstraktné procedúry alebo predpisy. Ideálnym znakom nebude množina, ale bude ním akýsi „generátor“ množiny.

Ideálny znak predpisuje gramatickú podobu fyzickým znakom, ktoré sú jeho realizáciami. Ideálny znak v tomto zmysle nemá nijakú sémantiku (resp. ak nejakú sémantiku má, je irelevantná) ani na nič nereferuje, hoci má určité gramatické vlastnosti. Z istých dôvodov však treba takéto vymedzenie ideálnych znakov pokladať za nedostatočné. Zrejme by sme nechceli pripustiť, že slovenské slovo „mech“ je realizáciou toho istého ideálneho znaku ako české slovo „mech“. V istom zmysle ide o realizácie dvoch rôznych ideálnych znakov, lebo majú rôzne významy. Mali by sme rozlíšiť dva ideálne znaky **mech**₁ a **mech**₂, ktoré sa relativizujú vzhľadom na národné jazyky. V rámci jedného národného jazyka by sme možno mali rozlišovať ideálne znaky aj sémanticky. Totiž keď niekto vysloví slovo „koruna“, realizoval slovo, ktoré sa môže vzťahovať na určitú mincu, národnú menu, rozvetvenú časť stromu alebo kráľovskú insígniu. V tomto prípade máme štyri ideálne znaky: **koruna**₁, **koruna**₂, **koruna**₃ a **koruna**₄. O dvoch vlastných menách (fyzických znakoch) zase niekedy chceme povedať, že sú tým istým menom v tom zmysle, že referujú na ten istý predmet (a majú rovnakú gramatickú podobu), resp. že sú rôznymi menami, lebo referujú na rôzne predmety, ale majú rovnakú gramatickú podobu, takže v niektorých situáciách treba zobrať do úvahy aj referenčný profil výrazu.

Okrem ideálnych znakov zachytávajúcich gramatický tvar výrazov - nazvime ich *gramatické* ideálne znaky - by sme teda mali rozlišovať aj *sémantické*, prípadne *referujúce* ideálne znaky, s ktorými možno asociovať množiny fyzických znakov s určitým sémantickým a referenčným profilom, pričom na príslušnosť fyzického znaku do danej množiny nebudú vplyvať len jeho gramatické vlastnosti, ale aj jeho sémanticko-referenčné charakteristiky. (V tejto súvislosti poznamenávam, že na otázky (1) a (2) treba odpovedať kladne.)

Sémantický, resp. referujúci ideálny znak môžeme odvodiť z gramatického ideálneho znaku tak, že gramatické kritérium doplníme sémantickými, resp. referenčnými kritériami. Kvôli jednoduchosti sa zamerajme len na vlastné mená a referujúce ideálne znaky. Pripusťme, že prvkami množiny M,

ktorú generuje gramatický ideálny znak **Filip**, sú všetky výrazy podobajúce sa menu „Filip“ bez ohľadu na to, či majú alebo nemajú referent, teda obsahuje všetky gramatické a referujúce (prípadne sémantické) vlastné mená. Môžeme si predstaviť, že M obsahuje podmnožiny $M_0, M_1, M_2, \dots, M_n$, pričom platí, že prvkami M_0 sú len tie fyzické realizácie mena „Filip“, ktoré nemajú, nemali ani nebudú mať nijaký referent; M_1 obsahuje len fyzické znaky referujúce na individuum I_1 ; M_2 združuje iba fyzické znaky referujúce na individuum I_2, \dots ; prvkami M_n sú len fyzické znaky referujúce na individuum I_n . M možno chápať ako zjednotenie množín $M_0, M_1, M_2, \dots, M_n$ ($M = M_0 \cup M_1 \cup M_2 \cup \dots \cup M_n$). Referujúci ideálny znak (meno určitého individua) možno chápať ako abstraktný predpis generujúci určitú podmnožinu gramaticky špecifikovaného ideálneho znaku.

4.4. Použitie vlastných mien

Tento pojmový aparát teraz využijeme pri odpovedi na otázky (3) a (4). O ktorých vlastných menách môžeme povedať, že referujú aspoň potenciálne (a teda na rozdiel od vlastných mien, ktoré vôbec nereferujú, majú význam)? Rozhodne nemôžeme povedať, že referujú prvky podmnožiny M_0 . Lenže tieto prvky nemôžu ani potenciálne referovať v tom zmysle, že by mohli nejako nadobudnúť referent. Automaticky by prestali byť prvkami tejto podmnožiny, resp. daný prvok by prestal existovať a vznikol by nový fyzický znak, ale bol by už prvkom inej podmnožiny množiny M . Na druhej strane prvky podmnožín M_1, M_2, \dots, M_n skutočne už na niečo referujú, a teda nie sú pre predloženú námietku zaujímavé. Kde potom máme hľadať akési potenciálne referujúce vlastné mená? Existuje azda ďalšia podmnožina, ktorá združuje takéto vlastné mená? Ak existuje, možno jej prvky odlišiť od prvkov ostatných podmnožín? Domnievam sa, že na tieto a podobné otázky sa dá odpovedať len záporne. Ak neexistujú fyzické znaky, ktoré potenciálne referujú na nejaký predmet, tak neexistuje ani ideálny znak, ktorý by potenciálne na niečo referoval. Keďže pojem potenciálnej referencie nemožno užitočne explikovať, tak aj celá námietka, ktorá sa o tento pojem opierala, stratila svoju silu. Preto o význame môžeme hovoriť len pri tých vlastných menách, ktoré zároveň majú referent. Toto konštatovanie však tvrdí presne to isté ako anti-fregeovský záver, ku ktorému sme už dospeli. Opäť sa teda pýtam: Nebude pohodlnejšie pripisovať vlastným menám význam v závislosti od toho, či majú referent? V priebehu tejto diskusie sa ukázalo, že pri vymedzovaní kategórie vlastných mien nemôžeme zanedbávať referenciu. Gramatika ani syntax nie je spoľahlivým pomocníkom pri pozitívnom vymedzovaní sémantiky.

Mali by sme si jasne uvedomiť, pre aké vlastné mená má zmysel formulovať sémantickú teóriu, teóriu významu. V prvej časti som spomínal, že jedným z fenoménov, ktorý by mala teória významu vysvetliť, je možnosť dorozumenia a úspešnej komunikácie medzi členmi určitej jazykovej komunity. Teraz by sme sa mohli pýtať, ktorým vlastným menám v skutočnosti potrebujeme rozumieť, aby komunikácia bola úspešná. Zdá sa, že ak v komunikácii *použijeme* vlastné meno, chceme ním niečo vyčleniť a iba zriedkavo sa stáva, že nás zaujíma len dané meno ako určitý znak, výraz, nie to, na čo sa vzťahuje - v takomto prípade sa o mene *zmieňujeme*, resp. *používame* meno tohto mena. A už vôbec sa asi nestretieme so situáciou, v ktorej sme *použili* meno, ktoré sa na nič nevzťahuje. Takéto *použitie* totiž nemá nijaký zmysel. Použitím mena jednoznačne chceme obrátiť našu a poslucháčovu pozornosť na jeho referent. V druhom prípade, teda v prípade zmienenia sa o mene, je sémantika zmieneneho mena celkom irelevantná (hoci sémantika mena, ktoré sme použili, aby sme sa o prvom mene mohli zmieniť, je veľmi dôležitá), lebo všetko, čo je v takejto situácii relevantné, sú práve gramatické, grafické, fonetické alebo syntaktické vlastnosti mena, nie jeho sémantický profil. Inými slovami, nech by bolo významom mena, o ktorom sme sa zmienili, čokoľvek, nijako sa nepodieľa na význame celej vety. Z toho vyplýva, že teória významu vlastných mien je potrebná len pre *použitie* mená, teda pre mená, ktoré na niečo referujú.

4.5. Právě a neprávě vlastné mená

Z dôvodov, ktoré som doteraz predložil, sa mi zdá užitočné rozlišovať dva druhy vlastných mien: *právě* a *neprávě* vlastné mená.¹⁸ Právými vlastnými menami sú také výrazy, ktorým (spravidla v mimojazykovej sfére, ale ľahko si možno predstaviť aj mená mien) zodpovedá nejaký korelát nazývaný *referent*. Na druhej strane neprávě vlastné mená takéto korelát nemajú.

Typickým príkladom neprávých vlastných mien sú všetky mená, ktoré sa vyskytujú v prekladových alebo výkladových slovníkoch, rozmanitých kalendároch atď. Neprávě vlastné meno možno uspokojivo charakterizovať jeho gramatickými vlastnosťami, ale sotva by sme mu chceli priznávať aj nejaké sémantické črty (pokiaľ by také tendencie existovali, pokladal by som ich za výstredné a zbytočné). Dá sa povedať, že trieda neprávých vlastných mien sa prekrýva s triedou tých vlastných mien, o ktoré sa zaujíma gramatika a študuje ich z pozície gramatiky, nie sémantiky. Pri právých vlastných menách situácia nie je taká jednoznačná. Je totiž dôležité, či daný výraz je vlastné meno *nejakého predmetu*. Keďže priradenie mena nejakému predmetu

je len konvenčná záležitosť a nevlývajú na ňu nijaké iné faktory, iba konkrétne rozhodnutie, je celkom irelevantné, aké gramatické vlastnosti bude mať výraz, ktorý človek priradil danému predmetu ako jeho vlastné meno. Dokonca možno povedať, že gramatické črty nie sú ani postačujúcimi, ani nevyhnutnými podmienkami na to, aby nejaký výraz bol pravým vlastným menom. Konštitutívnymi vlastnosťami vlastného mena tohto druhu je práve skutočnosť, že má referent (nejaké individuum) a naznačený *konvenčný* spôsob priradenia mena predmetu (stačí si len spomenúť na Russellov citát spomínaný v paragrafe 4.1., aby sme videli rozdiel medzi menom a napríklad deskripciou). Pravým vlastným menom sa môže stať akýkoľvek výraz, ak sú dodržané tieto dve podmienky.

Trieda referujúcich (sémantických) vlastných mien je totožná s množinou pravých vlastných mien. Treba však upozorniť, že trieda nepravých vlastných mien nie je totožná s triedou výrazov, ktoré sa klasifikujú ako vlastné mená z hľadiska gramatiky. Aj medzi gramatickými vlastnými menami môžu totiž existovať - a nepochybne aj existujú - pravé vlastné mená (resp. niektoré realizácie gramatických vlastných mien sú pravými menami, lebo sú menami určitých predmetov).

Medzi pravými a nepravými vlastnými menami je nepreklenuteľná priepasť. Žiadne pravé vlastné meno sa totiž nemôže zmeniť na nepravé meno a naopak. Ak sa stane, že meno prestane referovať na predmet, ktorý pôvodne pomenúvalo, nemožno ho vyhlásiť za nepravé vlastné meno, ale v skutočnosti je zrejme, že tento výraz ako meno zanikol. Podobne sa nemôže stať, že nepravé vlastné meno sa zmení na pravé, keby sme mu priradili nejaký referent - pôvodné meno v takom prípade prestalo existovať a vzniklo nové vlastné meno, meno daného predmetu.

Zhrňme: rozdiel medzi pravými a nepravými vlastnými menami spočíva v tom, že mená prvého druhu sú na rozdiel od mien druhého druhu referujúcimi výrazmi. Jediné pozitívne vymedzenie nepravých mien môže spočívať v tom, že majú určité gramatické charakteristiky. Fakt, že pravé vlastné mená vymedzujeme na základe ich referenčného správania, má ďalekosiahle dôsledky, ktoré ešte viac prehlbujú priepasť medzi pravými a nepravými menami. Platí totiž, že sémantickým vlastným menom môže byť len referujúce meno a syntaktickým menom môže byť len sémantické vlastné meno (ako naznačuje úvaha v paragrafe 4.2.). Túto závislosť môžeme zachytiť takto:

N je syntaktické vlastné meno vtt je sémantické vlastné meno vtt je referujúce vlastné meno

(t.j. možno ho použiť v syntakticky správne utvorenom výroku)

(t.j. možno ho použiť v zmysluplnom výroku)

(t.j. možno ho použiť na referovanie)

To znamená, že z hľadiska komunikácie sú zaujímavé iba pravé vlastné mená, len takéto mená *používame*, a preto len pre ne má zmysel formulovať teóriu významu. Inými slovami, len vtedy, keď vieme, že meno referuje, môžeme sa zaujímať o jeho význam. Pre nepravé vlastné mená je naopak typické, že ich v žiadnom prípade nemožno použiť, ale možno sa o nich len zmieniť (teda možno použiť vlastné meno nepravého mena). Preto je celkom zbytočné uvažovať o akejkol'vek teórii významu pre mená tohto druhu.¹⁹

5. Záver

Myslím, že môžem uzavrieť, že pre teóriu významu sú relevantné pravé vlastné mená a že sémantickú teóriu má zmysel formulovať práve pre túto kategóriu výrazov, a nie pre nepravé vlastné mená. To znamená, že vlastné meno musí mať referent, aby bolo zmysluplné pýtať sa, či má význam, a prípadne hľadať, aký má význam. V tejto súvislosti zrejme musíme akceptovať, že nepravé vlastné mená zrejme stoja mimo aktívnej slovnej zásoby daného jazyka, čiže nepatria medzi výrazy, ktoré sa v komunikácii *používajú*. Súčasťou takéhoto slovníka budú len pravé mená, ktoré sa doň dostali vďaka tomu, že boli zavedené ako vlastné mená konkrétnych predmetov. Keby niekto chcel namietat', že mená vyskytujúce sa v kalendári predsa musia byť súčasťou slovnej zásoby, dalo by sa reagovať, že do slovnej zásoby patria vlastné mená týchto mien, teda výrazy, ktoré na ne referujú (resp. výrazy v kalendári môžeme pokladať za vlastné mená mien, a teda by išlo o pravé vlastné mená). A to je v zhode so závermi, ku ktorým sme dospeli.

Na otázku, ktorá tvorí nadpis tejto state, možno odpovedať, že teória významu vlastných mien môže mať význam, ale kompetencie takejto teórie treba vymedziť veľmi citlivo. V žiadnom prípade nemôže ísť o teóriu, ktorá by sa opierala o fregeovskú tézu. Fregeovská predstava o postavení a úlohách teórie významu vlastných mien je chybná. V kompetenciách teórie významu síce je riešenie otázok, ktoré som v prvej časti zaradil do skupiny A, ale treba jej odobrať licenciu na rozhodujúce slovo, pokiaľ ide o riešenie problémov skupiny B, najmä otázku determinácie referenta vlastného mena. Ak chceme formulovať teóriu významu pre pravé vlastné mená, musíme akceptovať, že význam jednoducho nemôže slúžiť ako jeden z determinantov referenta mena. Význam môžu mať len vlastné mená s referentmi (resp. tie vlastné mená, ktoré niečo pomenúvajú). Rozhodnutie o tom, či dané meno má alebo nemá význam, môžeme urobiť len vtedy, keď si všimneme, či má alebo nemá referent. Teória významu nie je „predvojom“ teórie referencie, ale skôr platí, že teóriu významu možno formulovať len pre tie výrazy, na ktoré možno aplikovať aj nejakú teóriu referencie.²⁰

Závery tejto state by podľa mňa mohli privítať aj tí, ktorých viac trápí sémantika vlastných mien než vysvetlenie referovania týchto výrazov, lebo do značnej miery im uľahčujú prácu. Nemusia si totiž klásť zložitú otázku, ako je determinovaný referent mena (čo sú nútení všetci, ktorí prijímajú fregeovskú tézu), a tak si znepříjemňovať a komplikovať život, ale jednoducho môžu predpokladať, že meno už má referent. Azda ich odmení objav presvedčivej a zmysluplnej teórie významu *pravých* vlastných mien.²¹

*Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta UK
Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava
e-mail: klmv@sphil.uniba.sk*

POZNÁMKY

¹ Pozri [7]. Frege síce pojem zmyslu výrazu nedefinuje, ale zmysly charakterizuje ako spôsoby danosti (prezentácie) referenta výrazu.

² Týmto aspektom Fregeho teórie zmyslu som sa zaoberal v stati [17].

³ Termín „podieľať sa“ nie je celkom vhodný, ak chceme hovoriť o skutočnej Fregeho teórii, lebo evokuje, že zmysel výrazu je len jedným z viacerých faktorov, ktoré vplývajú na determináciu referenta výrazu. Vo Fregeho teórii je zmysel pri veľkej väčšine výrazov jediným relevantným faktorom, lebo nenarábal s inštrumentom možného sveta (jedinú výnimku tvoria indexové výrazy). Teraz by sme povedali, že zmysel výrazu je síce podstatným, ale v mnohých prípadoch nie jediným faktorom determinujúcim referent výrazu. Okrem neho treba zobrať do úvahy aj stav možného sveta v určitom časovom okamihu (prípadne aj iné faktory), čo platí najmä pre výrazy, ktorých referentmi sú empirické predmety. Keďže mi nejde len o Fregeho teóriu, ale vo všeobecnosti o každú teóriu, ktorá akceptuje fregeovský predpoklad spomínaný v hlavnom texte, použil som výraz „podieľať sa“.

⁴ Stručný, ale výstižný zoznam problémov, ktoré by mala teória významu analyzovať, možno nájsť v [8], 1-2. Prehľadnú a inšpiratívnu diskusiu o rôznych problémoch teórie významu možno nájsť v monografii [9].

⁵ Ak naznačujem, že medzi tým, že výraz má význam, a tým, že patrí do určitého jazyka, je nejaká súvislosť, mám na mysli celkom samozrejmé tvrdenie, že súčasťou jazyka nemôže byť výraz, ktorý by nemal význam, a takisto výraz nemôže nadobudnúť nijaký význam, pokiaľ nemá patriť aj do určitého jazyka. Pravda, táto súvislosť sa dá interpretovať aj netriviálne a možno ju pokladať za dôsledok holistickej teórie významu, podľa ktorej (veľmi zjednodušene povedané) význam výrazu je daný jeho úlohou v celom systéme určitého jazyka. Mojim zámerom nie je demonštrovať nijaké sympatie k holizmu.

⁶ Ani Frege sám nešpecifikoval triedu vlastných mien, ale len kategóriu tzv. *Eigennamen*, do ktorej okrem vlastných mien patrili aj deskripcie, zámená, ba dokonca výroky.

⁷ To je, pravda, veľmi zjednodušená predstava, lebo treba poznamenať, že konvenčné priradenie významu výrazu môže byť (a spravidla nepochybne aj býva) výsledkom komunikačnej praxe. Komplikácie, ktoré z toho vyplývajú, sú však v tomto kontexte vedľajšie, a preto sa nimi nebudem zaoberať.

* Tieto dve podmienky pripomínajú Russellovu teóriu deskripcii. Russell ich však nepokladal za prostriedok vysvetlenia referovania deskripcii, lebo deskripcie chápal ako neúplné symboly.

⁹ Pravda, nositeľ mena (napríklad mena N) musí mať aspoň jednu vlastnosť, vlastnosť *volat-sa-N*. Budem o nej hovoriť v pokračovaní tejto state.

¹⁰ Nasledujúca úvaha je inšpirovaná viacerými analýzami z prác [6], [10] a [11].

¹¹ O rigidne referujúcich deskripciách hovorí okrem iných aj Kripke v stati [10], 171.

¹² Pravdepodobne nemôže existovať také vlastné meno jednotliviny, ktoré by referovalo vo všetkých možných svetoch. Existencia jednotliviny totiž nie je nevyhnutná, a preto je mysliteľná situácia, že v určitom možnom svete daná jednotlivina neexistuje. Pravda, opäť to neplatí o vlastných menách matematických objektov, napríklad o menách čísel.

V prípade deskripcii sa zdá, že ak deskripcia referuje rigidne, zrejme musí referovať vo všetkých možných svetoch (a pôjde o apriórnu referenciu). Jedinou výnimkou sú tzv. zrigidnené deskripcie (*rigidified descriptions*). Takéto deskripcie môžu referovať na fyzické predmety, ale platí, že vo všetkých možných svetoch referujú na ten predmet, ktorý bol ich referentom v aktuálnom svete (takže skutočné vlastnosti tohto objektu v inom možnom svete nie sú relevantné). Prirodzene, ak v istom možnom svete daný predmet neexistuje, deskripcia naň nemôže referovať. V tom je rozdiel medzi týmto druhom deskripcii a napríklad matematickými deskripciami.

¹³ Treba však mať na pamäti, že vymedzenie vlastných mien, ktoré hľadáme, má slúžiť záujmom teórie významu a teórie referencie, a nie požiadavkám gramatických skúmaní. To znamená, že sa ľahko môže stať, že gramatické vymedzenie síce vyhovuje gramatikovi, ale nemusí byť vhodné pre teoretika referencie.

¹⁴ Existenciu takých možných svetov, v ktorých by sa výraz „najznámejší Platónov žiak“ vzťahoval na n -prvkovú množinu ($n \geq 2$), vylučuje predpona „naj-“. Ak sú totiž dvaja (alebo viaceri) Platónovi žiaci rovnako známi, pričom neexistuje žiadny Platónov žiak, ktorý by bol známejší ako oni, automaticky nemôže existovať najznámejší Platónov žiak, a teda výraz „najznámejší Platónov žiak“ sa bude vzťahovať na prázdnu množinu.

¹⁵ Výrazy vyskytujúce sa v kalendároch a určitých slovníkoch však môžeme chápať aj inak. Môžeme ich totiž pokladať za mená vlastných mien: výraz „Ján“ vytlačený v kalendári je vlastným menom výrazu *Ján*. V takom prípade by aj výrazy v kalendári mohli mať význam. V tejto súvislosti musím konštatovať, že a) nepôjde o individuové vlastné mená a b) výrazy v kalendári majú referenty - sú nim určité výrazy. Preto ak tvrdíme, že majú nejaký význam, je pravdepodobné, že ho budú mať preto, lebo majú aj referenty. Okrem toho sa zdá, že problém sa tým nerieši, ale len odsúva. Hoci meno v kalendári má referent, otázka teraz znie, či referent má aj výraz, ktorý pomenúva. Ak áno, potom sa v kalendári vyskytuje meno mena konkrétneho predmetu (osoby). Dva predmety môžu byť pomenované graficky a foneticky rovnakými menami, ale keďže ide o rôzne mená (lebo majú rôzne referenty), mali by ich pomenúvať rôzne vlastné mená. Lenže ktoré vlastné meno sa potom vyskytuje v kalendári: meno mena jedného predmetu alebo druhého predmetu? Azda bude vhodnejšie považovať mená v kalendári za výrazy referujúce na také mená, ktoré nemajú nijaký určitý referent - meno v kalendári by mohlo referovať na určitý ideálny znak, ktorý sa klasifikuje ako vlastné meno z gramatického hľadiska (o ideálnych znakoch pozri časť 4.3.). V takom prípade sme však našli také vlastné mená, ktoré nič nepomenúvajú, a teda by nemali mať ani význam.

S mojimi názormi sú teda zlučiteľné obe chápania mien vyskytujúcich sa v kalendári. V hlavnom texte však budem kvôli jednoduchosťi predpokladať, že výrazy vyskytujúce sa v kalendári nemajú referenty. Keby mal čitateľ pochybnosti o tomto postupe, môže slovné spojenie „meno v kalendári“ nahradiť výrazom „meno, na ktoré referuje vlastné meno v kalendári“.

¹⁶ To je v zhode s fregeovskou ideou, podľa ktorej pre sémantiku je základnou syntaktickou jednotkou výrok. Význam výrazov treba v prvom rade posudzovať z hľadiska ich vplyvu na význam výroku a ich postavenia vo význame výroku.

¹⁷ Pozri [4], 155. P. Cmorej konštatuje, že ideálny znak získame, keď budeme abstrahovať od niektorých vlastností fyzických znakov. Stupeň dosiahnutej abstrakcie umožňuje získať viacero ideálnych znakov, pričom jednotlivé ideálne znaky budú charakterizovať preferované vlastnosti určitých fyzických znakov.

¹⁸ Táto terminológia evokuje Russellovu teóriu pravých (t.j. logických) vlastných mien. Proti tomu sa nijako nebránim, lebo Russellove pravé vlastné mená plnia tú istú funkciu ako pravé vlastné mená, o ktorých hovorím v stati. Isté rozdiely tu však sú. Jeden závažný rozdiel spočíva v tom, že Russellova koncepcia sa viaže na určitú reštriktívnu epistemologicko-sémantickú teóriu, ktorú moje chápanie pravých vlastných mien nepredpokladá. Druhý rozdiel tkvie v tom, že kategóriu nepravých vlastných mien Russell nepoznal. Do protikladu k pravým vlastným menám dával bežné vlastné mená, ktoré sú podľa neho skrátеныmi deskripciami. Trieda bežných vlastných mien sa však neprekryva s triedou nepravých vlastných mien. S výrazmi týchto tried sa spájajú diametrálne odlišné sémantické intuície: Russellovo bežné vlastné meno sa dá zmysluplne použiť v nejakej vete a môže v kontexte vety nadobudnúť význam, ale nepravé vlastné meno sa nedá ani zmysluplne použiť, ani nemôže nadobudnúť nijaký význam.

Russellovými koncepciami vlastných mien sa podrobnejšie zaoberám v statiach [18] a [19]. Využiť túto terminológiu mi navrhol P. Cmorej.

¹⁹ Ak prijmeme stanovisko, že pre teóriu významu sú relevantné pravé vlastné mená, niektoré problémy súvisiace so sémantikou vlastných mien prestávajú byť problémami. Mám na mysli predovšetkým ťažkosti spojené s určením sémantického profilu tzv. „prázdnych“ vlastných mien, teda mien, ktoré na nič nerefekujú. Do kategórie „prázdnych“ vlastných mien sa obyčajne zaraďujú aj napríklad mená fiktívnych bytostí a predmetov, ale podľa mňa je tento prístup chybný, lebo môžeme formulovať zmysluplné a niekedy dokonca aj pravdivé výroky o fiktívnych objektoch: takéto predmety môžeme druho- alebo rodovo zatrieďovať, ba dokonca zmysluplne im môžeme uprieť alebo pripísať existenciu. (Inou otázkou - a nie jednoduchou - je, čo možno klasifikovať ako fiktívny predmet.) Pod „prázdny“ vlastným menom si skôr predstavujem výraz, ktorý sa nemôže zmysluplne použiť v nijakých výrokoch, lebo nemá, nikdy nemal a ani nebude mať referent (ak by ho zdanlivo nadobudol, pôjde už o iný výraz). Lenže takéto „striktné prázdne“ vlastné mená ani nemožno nazývať vlastnými menami, pokiaľ sledujeme záujmy teórie významu. V skutočnosti ide o mýtus, ktorý sa v súčasnej filozofii jazyka celkom zbytočne podporuje.

²⁰ Zrejme žiadny fregeovský ani kauzálny teoretik nepochybní tvrdenie (ktoré tu však nebudem dokazovať), že ak vlastné meno má referent, tak je rozumné predpokladať, že má aj význam. Ak vlastné meno nadobudne referent (stane sa pravým menom), stáva sa plnohodnotnou súčasťou určitého jazyka a možno ho používať v zmysluplných vetách, a preto by malo byť samozrejmé, že priradením referenta nadobúda aj niečo iné - význam. Azda fakt, že každý výraz s referentom musí mať význam, viedol filozofov k prijatiu fregeovskej tézy.

²¹ Ďakujem Pavlovi Cmorejovi za cenné pripomienky k predchádzajúcej verzii state.

LITERATÚRA

- [1] BARCAN MARCUSOVÁ, R. (1993): **Modalities**. Philosophical Essays. Oxford University Press, Oxford.
- [2] BARCAN MARCUSOVÁ, R. (1993): Modalities and Intensional Languages. In: [1], 5-23.
- [3] BARCAN MARCUSOVÁ, R. (1993): Possibilia and Possible Worlds. In: [1], 190-213.
- [4] CMOREJ, P. (1985): K explikácii pojmu jazykový znak. **Jazykovedný časopis** 36, č. 2, 150-162.
- [5] CMOREJ, P. (1995): Z logickej syntaxe a sémantiky VII. **Organon F** 2, č. 3, 306-318.
- [6] DONNELLAN, K. (1970): Proper Names and Identifying Descriptions. **Synthese** 21, č. 314, 335-358.
- [7] FREGE, G. (1992): O zmysle a denotáte. **Filozofia** 47, č. 6, 349-363.
- [8] HORWICH, P. (1998): **Meaning**. Clarendon Press, Oxford.
- [9] KOŤÁTKO, P. (1998): **Význam a komunikace**. Filosofia, Praha.
- [10] KRIPKE, S. (1993): Identity and Necessity. In: [13], 162-191.
- [11] KRIPKE, S. (1980): **Naming and Necessity**. Basil Blackwell Publisher, Oxford.
- [12] MILL, J. S. (1986): **A System of Logic**. Longmans, London.
- [13] MOORE, A. W. (ed.): **Meaning and Reference**. Oxford University Press, Oxford.
- [14] RUSSELL, B. (2000): Filozofia logického atomizmu (III). **Organon F** 7, č. 3, 281-301.
- [15] RUSSELL, B. (1997): Poznanie na základe oboznámeností a poznanie z deskripcie. **Organon F** 4, č. 3, 264-278.
- [16] WIGGINS, D. (1993): Putnam's Doctrine of Natural Kind Words and Frege's Doctrines of Senses, Reference, and Extension. In: [13], 192-207.
- [17] ZOUHAR, M. (1997): Frege o význame. **Organon F** 4, č. 1, 15-38.
- [18] ZOUHAR, M. (1999): Referencia a Russellova teória vlastných mien. **Organon F** 6, č. 3, 240-252.
- [19] ZOUHAR, M. (1999): Vzťah epistemológie a logiky v Russellovej filozofii. **Filozofia** 54, č. 10, 731-741.